

iltica eden Ebû Tâşfîn, Merînîler'den sağladığı kuvvetlerle Tilimsân üzerine yürüdü. Girân'da meydana gelen savaşta babası II. Ebû Hammû yenildi ve öldürüldü. Böylece Ebû Tâşfîn tahtı tekrar ele geçirdi (I Zilhicce 791/21 Kasım 1389). Ebû Tâşfîn Merînîler'in himayesinde tahata çıktığı için onlara tâbi olarak adına hutbe okuttu ve para bastırdı. 17 Receb 795 (29 Mayıs 1393) tarihinde ölen Ebû Tâşfîn'in kabri Brosselard tarafından Tilimsân'daki eski bir hisar mezarlığında tesbit edilmiştir. Ebû Tâşfîn son derece ihtiraslı, gaddar ve sefih bir insandı. Hatalarını unutturmak için güzel sanatları ve edebiyatı teşvik ve himaye etmiştir. Mevlid kandiileri babasının zamanında olduğu gibi onun döneminde de büyük törenlerle kutlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Furât, *Târîh*, Beyrut 1936-42, IX, 354; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 343-344; M. C. Brosselard, *Mémoire Epigraphique et historique sur les tombeaux, des Emirs Beni Zeïyan*, Paris 1876, s. 73; Ahmed b. Hâlid en-Nâsîrî, *el-İstikşâ* (nşr. Ca'fer en-Nâsîrî — Muhammed en-Nâsîrî), Dârülbeyzâ 1954-56, IV, 76; Zirikî, *el-A'âm*, IV, 115-116; Abdülhamîd Hâciyât, *Ebû Hammû Mûsâ ez-Zeyyânî: hayâtühü ve âşâruh*, Cezayir 1394/1974, s. 144-155; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 57; Abdurrahman el-Cilânî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âm*, Beyrut 1400/1980, II, 188-189; Muhammed b. Amr, *Tilimsân 'abre'l-üşûr, devruhâ ft siyâse ve hadâretil'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 199-203; A. Bel, "Ebû Tâşfîn", *ÂA*, IV, 54; a.mlf., "Abû Tâşhufin II", *EI*² (İng.), I, 155; G. Marçais, "Abd al-Wâdids", *a.e.*, I, 93.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÜ TEMMÂM

(أبو تمام)

Ebû Temmâm Habîb
b. Evs b. Hâris et-Tâî
(ö. 231/846)

**Meşhur Arap şairi
ve hamâse müellifi.**

Kendisinden nakledilen bir rivayete göre 190 (805-806) yılında Taberiye gölünün kuzeybatısında Havran bölgesinin Ceydûr kasabası köylerinden Câsim'de doğdu. Bu sebeple Havrânî, Ceydûrî, Câsimî nisbeleriyle de anılır. Ayrıca 172 (788), 182 (798), 191 (807), 192 (808) yıllarında doğduğuna dair rivayetler de vardır. Babasının Tedus (Theodosie) adında bir hristiyan olduğu söylenmektedir. Ebû Temmâm bu adı sonradan Evs'e çevirmiş ve kendisinin Tay kabilesinden olduğunu ileri sürmüştür. Bazıları bu durumunu hiciv konusu yapmışsa da Ebû Temmâm şiir-

lerinde Tay kabilesine mensup olmakla övünmüş ve methettiği kimselerin çoğunu bu kabileden seçmiştir.

Fakir bir ailenin çocuğu olan şair babasıyla birlikte Şam'a göç ederek oraya yerleşti. Burada bir dokumacının yanında çalışırken bir yandan da ders hocalarına devam etti ve bu sırada şiirle ilgilenmeye başladı. Daha sonra Humus'a gidip Dikülcin ve Utbe b. Abdülkerim et-Tâî gibi şairlerden faydalandı. 208 (823) yılında gittiği Mısır'da bir taraftan Fustat'ta Amr b. Âs Camii'nde sakalık yaparken diğer taraftan edip ve şairlerin meclislerine katıldı ve sanatını daha da geliştirdi. Yazdığı şiirler sanat çevrelerinde takdir görünce kısa zamanda şöhrete kavuştu.

Şiir söylemeye muhtemelen Şam'da başlamış olan Ebû Temmâm, ilk kasidesini Mısır'da asayiş ve vergi işlerini yürüten Ayyâs b. Lehîa'ya sunmuştur. Kindî'nin *el-Vülât ve'l-kuğât*'ında onun 211-214 (826-829) yıllarında söylediği bazı beyitler bulunmaktadır. 214'te (829) Suriye'ye dönen şairin Vezir Hasan b. Sehl hakkında söylediği bir kasidesinden yirmi altı yaşında Bağdat'ta da ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bağdat'ta fazla kalmadan Musul'a döndü. Ayrıca çağdaşı olan şair Buhtürî'nin kendisini Humus'ta ziyaret ettiği ve bazı şiirlerini düzeltmesi için ona verdiği bilinmektedir.

Halife Me'mûn, 830-833 yıllarında yaptığı Bizans seferinden dönünce Ebû Temmâm'ın Şam'da okuduğu bir kasideyi pek beğenmemiş, Mu'tasım-Billâh zamanında şair daha fazla itibar kazanmasına rağmen bu hükümdar da onu ilk dinlediğinde sesini çirkin bulmuştur. Ammûriye'nin fethinden sonra Ebû Temmâm Sâmerâ'da kendisini tekrar ziyaret etmek istediği zaman sesinin çirkin olduğunu hatırlayarak onu kabul etmemiş, ancak yanında güzel sesli bir râvisi olduğu söylenince huzuruna getirtmiştir. Ebû Temmâm bundan sonra Bağdat ve Sâmerâ'da büyük şöhret kazanmıştır.

Ebû Temmâm daha sonra Horasan Valisi Abdullah b. Tâhir'in yanına gitti; vali onu birçok edip ve şairle birlikte karşıladı. Ebû Temmâm kendisine kasidesini sunduğu zaman şairin üzerine 1000 dinar saçtı. Ancak Ebû Temmâm'ın böyle bir câizeden ve valinin kendisine karşı aşırı ilgisinden sıkıldığı rivayet edilir (*A'yânü's-Şî'a*, IV, 467-471). Şair Horasan'da kaldığı sürece birçok kâtip, kumandan ve devlet büyüğüne, ayrıca dönüş yolu üzerinde bulunan bazı valilere kasideler yazmış, bu arada Hemedan'da

Ebû'l-Vefâ b. Seleme'nin yanına uğramış, kış yüzünden orada bir süre ikamet etmek zorunda kaldığından Ebû'l-Vefâ'nın zengin kütüphanesinde beş şiir mecmuası telif etmiştir. Bunlardan en önemlisi şaire büyük şöhret kazandıran *el-Hamâse*'dir.

Seyahati çok seven Ebû Temmâm, çeşitli bölgelerde görev yapan devlet büyükleriyle görüşüp onlara kasideler takdim etmek üzere birkaç defa seyahate çıkmıştır. Vâsiğ-Billâh'ın halifeliğinin (842-847) ikinci yılında Musul'a giden ve Vezir Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyât'ın kâtibi Hasan b. Vehb'in delâletiyile şehre posta âmiri (sâhibü'l-berîd) tayin edilen şair, bu görevde iken oğlunun rivayetine göre 231'de (846), diğer rivayetlere göre ise 228 (842-43), 229 (843-44) veya 232 (846-47) yılında vefat etti. Ölümü üzerine Hasan b. Vehb ve Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyât birer merisiye yazmışlardır. İbn Hallikân Musul'da onun kabrini gördüğünü söylemektedir (*Vefeyât*, II, 17).

Ebû Temmâm biraz kekeme olmakla birlikte fasih konuşurdu; ayrıca hazırcevap ve nüktedan olup kuvvetli bir hâfiyaya sahipti. Aynı zamanda eser veren pek az şairden biridir. Bu sebeple İbnü'l-Enbârî, edip ve nahivçileri konu alan *Nüzhetü'l-elibbâ*' adlı eserinde şair olarak sadece ona yer vermiştir.

Dört tabakaya ayrılan Arap şairlerinden dördüncü tabakaya mensup olanların (müvelledün veya muhdesün) şiirleriyle istihâd edilmesi pek uygun görülmemekle beraber Zemahşerî, müvelledün şairlerinin ikinci tabakasının önderi kabul edilen Ebû Temmâm'ın şiirlerini eski şairlerin şiirleriyle aynı ayarda kabul ederek bir beytini tefsirinde (*el-Keşşâf*, I, 170) şahid olarak kullanmıştır. Ebû Temmâm Arapça'ya tercüme edilen yabancı kültür ürünlerinden de faydalanarak sanat gücünü geliştirmiş, orijinaliteyi ifadeden çok muhtevada aramıştır. Bundan dolayı şiirlerinde mantıkî dokuya ve ince kinayelere en fazla yer veren şairlerdendir. Belki de sanattaki lirizmi yakalamak için cinas, mutabakat ve istiareye gereğinden çok yer veriyordu. Bazıları bu durumu eleştirmiştir. Bu sebeple Ebû Temmâm'ı takdir edenlerle tenkit edenler arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Meselâ gelenekçiler onu, bediî sanatlara lüzumundan fazla yer vererek eski Arap şiir üslubunun dışına çıkmakla suçlamışlar, yenilikçiler ise eski mazmunlardan kurtulup şiire yeni kav-

EBÜ TEMMÂM

ramlar kazandırdığını ileri sürerek kendilerine örnek almışlardır.

Ebû Temmâm'ın şiirlerini eleştiren ilk müellif İbnü'l-Mu'tez'dir (ö. 296/908). Daha sonra onu takdir edenlerden biri olan Ebû Bekir es-Sülî (ö. 335/946) *Ah-bâru Ebî Temmâm* adlı eserini kaleme almış, Hasan b. Bişr el-Âmidî ise (ö. 371/981) *el-Muvâzene*'de şiir sanatındaki yerini Buhtûrî ile mukayese etmiştir. Yaşadığı dönemden günümüze kadar edebiyat kitaplarında önemli bir yer işgal eden Ebû Temmâm Arap edebiyatı alanındaki çalışmaların birçoğuna konu olmuş, hayatı, sanatı ve eserleri hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır (M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Buhûşû'l-edebiyye*, s. 76-81).

Abbâsî devrinin en ünlü şairlerinden olan Ebû Temmâm'dan büyük ölçüde etkilenen Mütenebbî ve Ebü'l-Alâ el-Marrî gibi şairlerin şöhretine rağmen onun sanatına karşı gösterilen ilgi daha sonra da devam etmiştir. Beşşâr b. Bürd ile başlayıp Müslim b. Velîd'le gelişen, nazmin ileri derecede bedîî sanatlar üzerine kurulması hususu Ebû Temmâm ile zirveye ulaşmıştır (İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şu'arâ*, s. 235). Ancak bu durum edebî tartışmalara yol açmış, Ebû Temmâm garîb lafızları, tasvirleri ve bedîî sanatları çok kullandığı için şiiri bozmakla itham edilmiştir. Halbuki tarih, kelâm, felsefe ve mantık gibi ilimlere vâkıf olan şair, bunları şiirlerinde ustaca kullanması sebebiyle şiir sanatına yeni bir boyut kazandırmıştır. Ebû Temmâm kasidelerinde birtakım tarihî olaylara, meselâ Ammûriye'nin fethi, Bâbek'in ve Afşin'in idamı gibi konulara yer vermiş, övdüğü kimselerin kabilelerini ve onlarla ilgili olayları anlatmış, cömertlik ve kahramanlık gibi hasletleri dile getirmiştir. Hikemî şiirleri darbimesel haline gelmekle beraber felsefenin etkisinde kalması bazan şiirlerinin zor anlaşılmasına sebep olmuştur.

Arap şiirinin her dalında eser veren Ebû Temmâm'ın en başarılı şiirleri kasideleridir. Özellikle *nesîb**e getirdiği yenilikler İbnü'r-Rûmî ve Mütenebbî gibi şairler tarafından benimsenmiştir. Mersiyele de methiyeleri kadar başarılı olup (Ebû Hilâl el-Askerî, II, 177) İbn Humeyd et-Tûsî için yazdığı mersiye bu türün en güzel örneklerinden biridir. İ'tizâr ve itâb türü şiirlerde de son derece başarılı olan Ebû Temmâm'ın en güzel i'tizârlarından biri, mensup olduğu Tay kabilesini kuzey Araplar'ına tercih etmesi yüzünden

kendisine kızıp bir müddet huzuruna kabul etmeyen İbn Ebû Duâd'a yazdığı şiirdir.

Ebû Temmâm'ın kasideleri içinde yer alan gazellerinden başka bazı gazelleri de mevcuttur; fakat bunlar diğerleri kadar güzel değildir. Ayrıca zühde dair şiirleri ve bazı hicviyeleri varsa da bunlar da fazla başarılı kabul edilmemektedir.

Ebû Temmâm'ın şiirlerinde İslâmî kavramlara çokça rastlanır. Kasidelerine bakarak onun bir cihad ve kahramanlık şairi olduğu söylenebilir. Cihadla ilgili şiirlerinde cihadın faziletlerini anlatmış, Bedir, Hendek, Huneyn gazveleri ve Mekke'nin fethi gibi ilk savaflara telmihte bulunmuştur. Muhtemelen Kur'an'ı ezberlemiş olan Ebû Temmâm'ın Kur'an-ı Kerîm ve hadislerden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Cihadı anlatırken birçok âyetten iktibaslar yapmıştır. Onun Kur'an'dan yaptığı iktibaslarla darbimesel haline gelen şiirlerinin çokluğuna dikkat çeken Necîb Muhammed el-Behbîtî (*Ebû Temmâm et-Te'ârî*, s. 67), Ebû Temmâm kadar Kur'an'dan etkilenen bir başka şair tanımadığını söylemiştir. İslâm hukukunun muhtelif konularına da temas eden Ebû Temmâm'ın şiirlerinde İslâmî temaların çokça görülmesi, bazı kaynaklarda onun inanç ve dinî duygularının zayıflığıyla ilgili rivayetlerin doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

Eserleri. 1. *Divân*. Ebû Temmâm'ın divanı ilk defa Ebû Bekir es-Sülî tarafından toplanarak harf sırasına konmuş, daha sonra Ali b. Hamza el-İsfahânî eseri bablara göre tasnif etmiştir. *Divan Bombay'da* (1856), *Kahire'de* (1299, 1941, 1942, 1957), *Beyrut'ta* (1889) ve *Dimâşk'ta* (1967) yayımlanmış, bazı beyitleri R. P. Dewhurst tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Ebû Temmâm'ın divanı

Ebû Temmâm
divanının
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Fâtih,
nr. 3772)

nı üzerine çeşitli dönemlerde on bir kadar şerh yazılmıştır. Bunların en önemlileri Ebû Bekir es-Sülî, Ebû Mansûr el-Ezherî, Hasan b. Bişr el-Âmidî, Ebü'l-Alâ el-Marrî, Hatîb et-Tebrîzî ve İbnü'l-Müstevfî tarafından kaleme alınan şerhlerdir. Hatîb et-Tebrîzî'nin şerhi, Muhammed Abduh Azzâm tarafından dört cilt halinde neşredilmiştir (Kahire 1951-1957). İbnü'l-Müstevfî'nin şerhinden bazı kısımları da ihtiva eden bu neşir divanın en mükemmel baskısıdır. Ebû Bekir es-Sülî'nin şerhini Halef Reşîd Nu'mân yayımlamıştır (I-II, Bağdad 1977-1978). 2. *el-Hamâse**. Tam adı *el-Hamâsetü'l-kübrâ*'dır. Arap şiirinin mükemmel örneklerinden oluşan eser Ebû Temmâm'ın en meşhur kitabı olup onun ince zevkini ve geniş şiir kültürünü göstermektedir. 465 şairden şiirler ihtiva eden *el-Hamâse* on bab halinde düzenlenmiştir. İlk 1856'da Kalküta'da olmak üzere muhtelif tarihlerde basılan kitap Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (I-II, Kahire 1955), Abdülmün'im Ahmed Sâlih (Bağdad 1980) ve Abdullah Abdürrahîm Asilân (Riyad 1401/1981) tarafından neşredilmiş, ayrıca Batı dillerine de tercüme edilmiştir. *el-Hamâse* üzerine yazılmış birçok şerh mevcuttur (bk. *Şerhu Divâni Hamâseti Ebî Temmâm*, nâşirin mukaddimesi, I, 11-39). 3. *el-Hamâsetü's-şuğrâ* (*el-Vahşiyât*). Kitapta, pek az bilinen şairlere ait ekserisi altı beyti geçmeyen kısa parçalar toplanmıştır. Bu eser de on bab olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (III. Ahmed, nr. 2614) yegâne nüshasına dayanılarak Abdülazîz el-Meymenî ve Mahmûd Muhammed Şâkir tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1963, 1970, 1987). 4. *Fuḥûlû's-şu'arâ*. *İhtiyârü's-şu'arâ*'i'l-fuḥûl adıyla da anılan ve konulara göre tertip edilmiş bu eser Cähiliye, *muḥadramûn** ve İslâmî dönem şairlerine ait şiirleri ihtiva etmektedir. Bir nüshası Meşhed'de bulunmaktadır (Sezgin, II, 72).

Ebû Temmâm'ın kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: 1. *el-İhtiyârü'l-kabâ'ili'l-ekber*. Her kabileden seçilmiş bir kasideyi ihtiva ettiği kaydedilmektedir. 2. *el-İhtiyârü'l-kabâ'ili'l-aşgar*. *Muhtârâtü şu'arâ*'i'l-kabâ'il ve *Muhtâru eş'ari'l-kabâ'il* adlarıyla da anılan eser, çok az tanınmış şairlerden seçilmiş parçaları içine almaktadır. 3. *İhtiyârü'l-muḥatta'ât*. Muhtelif beyitleri ve bazı kasidelerden seçilmiş parçaları ihtiva eden eserin *el-Hamâsetü'l-kübrâ*'nın tertibinde olduğu söylenmektedir (Sezgin, II, 90). Şairin ayrıca *İhtiyâr*

mücerred min eş'ârî'l-muħdeşin adlı bir kitabı olduğu belirtilmektedir. *Ne-kâ'izu Cerîr ve'l-Aħtal* adlı eserin Ebü Temmâm'a nisbet edilmesi ise doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şu'arâ'* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1375/1956, s. 235, 282-286; a.mlf., *Resâ'il* (nşr. M. Abdül-mün'im Hafâcî), Kahire 1954, s. 19-31; Ebü Bekir es-Sülî, *Aħbârü Ebî Temmâm* (nşr. Halîl M. Asâkir v.dğr.), Kahire 1356/1937; Mes'ûdî, *Mürûcüz-z-zeheb* (Abdülhamîd), s. 68-76; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 180, 183, 186, 187; Ebü Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî*, Kahire 1952, II, 177; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâ-nî*, XVI, 383-397; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flü-gel), s. 165; Ebü'l-Alâ el-Maarîrî, *Şerhu Divâni Ĥamâseti Ebî Temmâm* (nşr. Hüseyin M. Nakşe), Beyrut 1411/1991, nâşirin mukaddimesi, I, 3-39; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Ümde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1963, I, 130, 131; II, 244, 247; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 170; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. M. Abdül-Fazl İbrâhîm), Kahire 1967, s. 155, 156; İbn Halîkân, *Vefeyât*, II, 11-26; Zehebî, *A'lâmü'n-nû-belâ'*, XI, 63-69; İbn Tağrıberdî, *en-Müctâmü'z-zâhire*, II, 261; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 264-265; *Keşfü'z-zunûn*, I, 691, 770; Abdül-kâdir el-Bağdâdî, *Ĥizânetü'l-edeb* (Bulak), I, 172; Brockelmann, *GAL* (Ar.), I, 77; II, 71-77; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 170-171; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 183-184; M. Abdül-mün'im Hafâcî, *İbnü'l-Mu'tez*, Kahire 1958, s. 528, 532-549; a.mlf., *el-Buħüşü'l-edebîyye*, Beyrut 1987, s. 76-81; Sezgin, *GAS*, II, 66-72, 90, 551-558; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, Kahire 1966, III, 268-289; Necîb M. el-Behbîtî, *Ebü Temmâm et-Ĥâ'î*, Beyrut 1970; Nihat M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 5, 6, 32-35; R. A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1979, s. 129-130; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 251-268; a.mlf., *Ebü Temmâm*, Beyrut 1398/1987; Mücâhid Mustafa Behcet, *et-Teyyârü'l-İslâmî ft şî'ri'l-'Abbâsiyyi'l-evvel*, Bağdad 1982, s. 639-667; *A'yânü's-Şî'a*, IV, 389-539; Hüseyin M. Nakşe, *Ĥamâsetü Ebî Temmâm ve şürûhuħâ*, Kahire 1987; M. Rızâ Mü-rüve, *Ebü Temmâm*, Beyrut 1411/1990; Abdul Hak, "Abu Tammam, His Life and Poetry", *IC*, XXVI/2 (1952), s. 16-27; G. Kanazi, "Ebü Hilâl al-'Askari's Attitude Towards Poetry and Poets", *JSS*, XX (1975), s. 75-77; Zekeriyâ Abdurrahmân, "Ebü Temmâm fi şan'atihi's-şî'riyye", *ed-Dâre*, IV/6, Riyad 1980, s. 106-118; Hâdî el-Catlavî, "Ĥaşâ'işü's-şürûhi'l-'Arabîyye 'alâ Divâni Ebî Temmâm", *Fuşûl*, VI/1, Kahire 1985, s. 137-153; Susan P. Stetkevych, "Ebü Temmâm fi Muvâzeneti'l-Âmidî" (trc. Ahmed Utmân), *Fuşûl*, VI/2, Kahire 1986, s. 42-57; Abdurrahman Utbe, "İstihâmü't-türâş fi şî'ri Ebî Temmâm", *Mecelletü Merkezi'l-veşâ'îk ve'd-dirâsâti'l-insâniyye*, III/3, Katar 1991, s. 221-284; Abdülkerîm Habîb, "Divânü Ebî Temmâm et-Ĥâ'î bi-Şerhi'l-ĤaĤîb et-Tebrîzî", *Âlemü'l-kütüb*, XV/2, Küveyt 1414/1994, s. 207-211; H. Ritter, "Ebü Temmâm", *İA*, IV, 54-56; a.mlf., "Abü Tammâm", *EJ²* (İng.), I, 153-155; Zülfikar Tüccar, "Buhtürî", *DİA*, VI, 381-383.

HÜSEYİN ELMALI

EBÜ TÜRÂB

(أبو تراب)

Hz. Ali'nin lakabı.

"Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse" anlamındaki bu lakap Hz. Ali'ye Resül-i Ekrem tarafından verilmiştir. Sahih hadislerde rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber öğle vakti kızı Fâtıma'nın yanına gittiğinde Hz. Ali'yi evde göremedi. Sahâbilerden biri onun Mes-cid-i Nebevî'de uyumakta olduğunu haber verince Resül-i Ekrem oraya gitti. Uyumakta olan Hz. Ali'nin üzerindeki hırkanın sıyrıldığını, vücudunun toprağa bulunduğunu gördü. Elbisesindeki toprağı eliyle silkelirken, "Kalk Ebü Tûrâb, Kalk!" diye seslendi. O günden sonra "Ebü Tûrâb" diye de çağrılan Hz. Ali kendisine böyle hitap edilmesine çok sevinirdi. Bir başka rivayete göre ise hicretin 2. yılında yapılan Zül'uşeyre Gazvesi'nde bir kornak yerinde Hz. Ali ile Ammâr b. Yâsir, hurma ağaçlarının bakımını yapan Benî Müdlic halkının çalışmalarını seyrederken uyuya kaldılar. Yanlarına gelen Resül-i Ekrem Hz. Ali'nin elbisesinin toprağın bulunduğunu görünce ona dokunarak, "Kalk Ebü Tûrâb!" diye seslendi (*Müsned*, IV, 263; Hâkim, III, 140-141).

İslâm Ansiklopedisi'ndeki (IV, 57) "Ebü Tûrâb" maddesinde, Nöldeke'nin bu lakabın daha ziyade Ali'nin düşmanları tarafından takılan bir lakap olduğunu zannettiği belirtilmektedir. Onun "Ali düşmanları" sözüyle Emevîler'i kastettiği bellidir. Nöldeke gibi bazı Batılı araştırmacıların, bu lakabın Hz. Ali'ye latife yollu verildiğini kabule yanaşmadıkları görülmektedir. Halbuki *ŞaĤîh-i BuĤârî* ve *ŞaĤîh-i Müslim*'deki rivayetler, zaman zaman bu kabil şakalar yaptığı bilinen Hz. Peygamber'in, bununla çok sevdiği damadını küçük düşürmeyi hedef almadığını açıkça göstermektedir. Öte yandan bazı Şîi kaynaklarında bu lakaba daha başka yorumlar getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunların bir kısmına göre Hz. Ali sebde ederken yüzüne toprak bulaştığı için veya ahiret gününde başındaki toprakları ilk silkecek yani hayata ilk döndürülecek kimse olduğu için yahut Hz. Âdem'le aynı zamanda topraktan yaratıldığı için, hatıta Hz. Peygamber'den sonra yeryüzüne hâkim olacağı için ona Ebü Tûrâb denmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 263; Buhârî, "Şalât", 58, "Fe-zâ'ilü's-şahâbe", 9, "Edeb", 113, "İsti'zân", 40; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 32, 38; Tirmizî, "Menâkıb", 20; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 140-141; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), X, 603-604; *A'yânü's-Şî'a*, I, 325; Etan Kohlberg, "Abü Turâb", *BSOAS*, XLI (1978), s. 347-352; "Ebü Tûrâb", *İA*, IV, 57. M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ TÜRÂB en-NAHŞEBİ

(أبو تراب النخشي)

Ebü Tûrâb Asker

b. Husayn en-Nahşebî

(ö. 245/859)

Horasanlı ilk sûfilerden.

Nahşeb'de (Nesef) doğdu. Tahsil hayatına burada hadis ve fıkıh dersleri alarak başladı, Şâfiî fıkhındaki bilgisini ilerletti. Daha sonra kendisini zühd ve ibadete verdi. Mekke, Basra, Şam gibi merkezleri dolaştı; bu yolculukları sırasında çileli bir hayat yaşadı. Zühd ve tasavvufa yönelişinin sebebi hakkında bilgi vermeyen kaynaklar onun Hâtim el-Esam gibi ünlü sûfilerin sohbetinde bulunduğunu ve Bâyezîd-i Bistâmî ile görüştüğünü kaydederler. İbnü'l-Cellâ 600'den fazla zâhid ve sûfi ile tanıştığını, bunların içinde Ebü Tûrâb gibisini görmediğini söyler (bk. Kuşeyrî, s. 135). Ebü Tûrâb'ın çevresinde seçkin zâhidler ve âbidler toplanmıştı. İbnü'l-Cellâ, Hâkîm et-Tirmizî, Ali b. Sehl, Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî, Şah b. Şücâ'-ı Kirmânî, Ebü Hamza el-Horasânî, Ebü Hamza el-Bağdâdî, Ahmed b. Hadraveyh ve Hamdün el-Kassâr onun sohbetinde bulunarak kendisinden faydalanan tanınmış sûfler arasında sayılabilir. Hamdün el-Kassâr gibi Melâmetîliğin kurucusu sayılan bir sûfi ile Ahmed b. Hadraveyh gibi fütüvvet yönü güçlü sûfilere tesir etmiş olması, kendisinin de bu temayüllere sahip olduğunu göstermektedir. Yamalı hırka giyip tekede oturmayı ve halkın dinlemesi için yüksek sesle Kur'an okumayı bir çeşit dilencilik saydığını belirten bir sözünü nakleden Kuşeyrî, onun fütüvvetle ilgili bazı menkıbelerini kaydeder (*er-Risâle*, s. 473-479).

Ebü Tûrâb 245 (859) yılında bir yolculuk sırasında çölde vefat etmiş ve vücudu yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmıştır. Ancak cesedinin uzun süre hiç bozulmadan kaldığına dair klasik kaynaklarda çeşitli menkıbeler de anlatılır.